

ГЛАСИНАЦ У ЗЕМЉИ ПАВЛОВИЋА

Гласинац је данас изразит и планинским обронцима ограничен предно, којем је на западу Романија, на југу Боговићка планина, на истоку Рабар и Црни врх, а на сјеверу Копито. Тачније, сјеверозападна граница Гласинца полази тачно од тромеђе бившег власеничког, сарајевског и рогатичког среза на Великом струговнику (958 метара надморске висине) и иде према југозападу, преко Широког пута, равни Љескове пољане и заравни Јасике спушта се на брдо Бујеч (1067), одакле преко огранака Романије, Дебелог брда и Лучевника избија на данашњи пут за Сарајево, источно од бившег хана Обхођаша, који оставља са своје лијеве стране, и стиже на Чавчево поље на Романији. Ту почиње југозападна граница која иде из Чавчева у Пошћен поље, а потом се пробија планином преко Карачића брда, Оморина, Трчиноге, Боговићке стијене и Сиљевог брда, спуштајући се у мало Сиљево поље. Занимљиво је да се на потезу од Великог струговника па до Сиљевог поља у потпуности подудару преднона и бивша среска граница (између рогатичког и сарајевског среза). Из Сиљевог поља граница се диже на Брдо (1135), а с Брда на Градину, идући даље кроз Јакшин до – који уједно чини и јужну границу гласиначке висоравни – одакле скреће кроз до Ждријело и преко Осојне стране (између Врбарја и Загајева) и дола Баре (између Врбарја и Газија) пење се на Гај с Трушиним каменом изнад Врбарја. Она одакле силази на Клисино брдо на југоисточном крају Иван поља, које у цјелини припада Гласинцу, а затим се поново пење на Рабар, а с њега на Дебело брдо (1033), с којег скреће на југоисток, на Црни врх (1107) и иде преко Боровског поља и Бијеле воде на Ракитницу. У Ракитници почиње сјевероис-

точна граница која води ивицом Долова и косом Јасик – Градина – Гребнице и продужава изнад села Побратаца, без много скретања, хвата се брда Копита. Сјеверна граница Гласинца полази с Копита (1348) и преко брдâ Скорлина и Куштравице и бунара Смрдана – који одваја село Кошутуцу од села Прељубовића – доспијева на Кратељ (1044). Са Кратеља предiona граница поново коинцидира са бившом среском границом према власеничком срезу и иде на југозапад преко Града, Јелике и Шавника на Љуту страну, одакле нагло скреће уз косу Боровац (1035) а затим поново завија у процоли Заиљу на југозападну страну и избија на Велики струговник (с којег смо и пошли приликом утврђивања сјеверозападне границе Гласинца).¹

Међутим, овако данас реконструисана граница Гласинца не одговара у потпуности сјеверозападној, западној и јужној граници Гласинца у средњем вијеку. Чак је и географски доказано да је саставни дио Гласинца и један мали дио Мулалука (у бившем сарајевском срезу), тзв. Шахбеговићи крај, којег масив Романије одваја од осталих дијелова тога среза.² Да је то и историјски тако увјерава нас босански сумарни попис из 1468/69. у којем се помиње запустјела мезра Поткрајеви, која припада Гласинцу³, а која је у Опширном попису босанског Санџака из 1604. године унесена као село Подкрај, на Гласинцу, у посједу Алишаха, Хубијара и Хасана, које је доносило својим власницима приход од 800 акчи у жити, лану и кошницама пчела.⁴ Одмах послје Поткрајева, уписана је 1468/69. мезра Доњи Текмир, у подножју планине Романије⁵, односно 1604. године мезра Долњи Текмир, коју ужива Шахбег син Ширмерда (по којем је, наравно, и данашње село Шахбеговићи добило назив), уз приход од житарица, у износу

¹ Види карту *Bosnien und Hercegovina, Nach Aufnahme 1884–1885*, Mafsstab 1:75.000, Zone 30, Kol. XIX – Sarajevo i Zone 30, Kol. XX – Rogatica.

Упор. М. Филиповић, *Гласинац, антропогеографско-етнолошка расправа (Гласинац)*, Београд 2000, 12.

² М. Филиповић, *Гласинац*, 8.

³ А. Аличић, *Sumarni popis Bosne iz 1468/69. godine (Sumarni popis Bosne)*, 141.

Још увијек необјављеним рукописом *Sumarnog popisa Bosne* користили смо се добротом академика С. Ћирковића, на чему му се и овом приликом најтоплије захваљујемо.

⁴ *Opširni popis bosanskog Sandžaka iz 1604. godine, Sv. III (Opširni popis bosanskog Sandžaka, III)*, Sarajevo 2000, 164.

⁵ А. Аличић, *Sumarni popis Bosne*, 141.

од 200 акчи годишње.⁶ Осим Поткрајева и Шахбеговића на сјеверозападној страни Гласинца, постоје извјесна неслагања и између његове средњовјековне и данашње западне границе. Наиме, зна се 1406. за пренос неке робе „у Гласинац код Буткове куће” (in Vlassinez ad domum Butchi)⁷, а двије године касније за један караван који је стигао „у мјесто речено Мокро у село звано Бутко” (ad locum dicto Mокro in villam vocatum Butcho).⁸ Поменути Бутко био је, без сумње до те мјере познат феудалац, да му чак, поред имена, ни презиме није требало писати, чија је кућа, односно село, било крајње одредиште дубровачких каравана.⁹ Сакупљени подаци о њему показују да је Мокро тада сматрано као дио Гласинца и било важна станица на трговачком путу који је из Врхбосне ишао према Дрини. Слична неподударност између старе и нове границе среће се и на југу Гласинца. То показује преузета обавеза једног влаха из катуна Првотинића да ће пренијети неку стоку трговца Лукца Островића „све до Гласинца у Обре” (usque ad Glasinaca a Obre)¹⁰. И данас успомену на то чува мало село Обре у насељу Буђу, јужно од гласиначког села Неправдића и сјеверно од Праче, које се налазило на караванском путу који је водио кроз Обре из Праче на Црквину на Гласинцу. Попут Поткрајева, Шахбеговића и Мокрог, и ово мало средњовјековно гласиначко село не припада сада области о којој говоримо. Све нас то, дакле, наводи на закључак да се територија Гласинца измијенила од средњег вијека у том смислу да се више не сматрају његовим дијеловима неки крајеви на западу и југу Романије, а како је то било на сјеверу и истоку, тешко је оцијенити.

⁶ *Opširni popis bosanskog Sandžaka*, II, 288 – 289.

Поред мезре Долњи Текмир, помиње се и село Горњи Текмир такођер на подручју данашњег села Шахбеговићи.

О мезри Доњи Текмир, и настанку назива села Шахбеговићи види опширније: Н. Šabanović, *Turski dokumenti o Bosni iz druge polovine XV stoljeća (Turski dokumenti o Bosni)*, Istorijско - правни зборник, 2. Sarajevo 1949, 182, 184.

⁷ К. Jireček, *Glasinac u srednjem vijeku*, GZM, God. IV, God. IV, knj. II, 1892, 100, 10. V 1408.

⁸ *Isto.*

⁹ Можда се – у складу са средњовјековном праксом да село представља понекад само једна кућа – и „Буткова кућа” (domum Butchi) изједначује са „селом званим Бутко” (villam vocatum Butcho). К. Jireček, *Glasinac u srednjem vijeku*, 100, 10. X 1406; 100, 10. V 1408.

¹⁰ К. Jireček, *Glasinac u srednjem vijeku*, 100, 24. X 1424.

Данас поуздано знамо да се међу онима који „поливаху своје свијетло оружје крвљу турачком” и „своје мишице наслађиваху в паганској крви” посебно истицао „всердачни и васможни витез и вирни наш војвода Хрвоје” који „в том реченом боју и рвањи” послужи краљу Стефану Дабиши „витешки, вирно и срдачно”. Стога му овај за „ту његову службу вирну” дарова 15. априла 1392. „два сели господски... прво село у Трстивници у име Какањ... и село Лузијех у име Храст”¹¹. Што се тиче мјеста попршта „в том реченом боју и рвањи”, из ове Дабишине даровнице Хрвоју не сазнајемо ништа. Међутим, шибенски каноник и босански бискуп Иван Томко Марнавић (1580-1639) довео је у везу, вјероватно, с овим догађајем и свога наводног претка Гојка Марнавића који послужи краљу Дабиши „када дође Бајазит с Турцима” (*quando venit Paiait cum Turcis*) у Босну. У експозицији Дабишине повеље, издате 2. јуна 1394. овом очигледно измишљеном дестинатару, каже се да је Бајазит тада „јакко опустошио Босну” (*depopulatus est Bosnam valde*), „стао у Нагласинцу” (*stetit in Naglasincis*) и „разорио Босну” (*et destruxit Bosnam*).¹² Казивању о пустошењу и разарању Босне као да условно одговарају ријечи из претходне Дабишине даровнице, по којима „тада дође (наводно) и Гојко Марнавић (*tunc venit Goico Marnavitius*) и „поможе нам Турке убијати” (*iuvit nos Turcas mactare*).¹³ Завршни дио реченице уклапа се добро у ранију Дабишину тврдњу да „наших вирних срчаних трујењем речену војску турачку побисмо”.¹⁴ И за ту службу краљ „даде, дарова и записа њему (Гојку) и његову дјетету и његову послидњему” Војнићево и Гудељево поље у имотској жупи, поред Посушја.¹⁵

¹¹ Ђ. Šurmin, *Hrvatski spomenici, sv. I (od godine 1100-1449) (Hrvatski spomenici I)*, Zagreb 1889, 95-98, 15. IV 1392.

Упор. Ф. Šišić, *Vojvoda Hrvoje Vukčić Hrvatinić i njegovo doba (Vojvoda Hrvoje)*, Zagreb 1902, 84.

¹² Р. Anđelić, *Originalni dijelovi dviju bosanskih povelja u falsifikatima Ivana Marnavića (Originalni dijelovi dviju bosanskih povelja)*, GZM, Arheologija, N. S., knj XXVI, Sarajevo 1971, 349.

Овај аутор сматра да се име Пасаит односи прије на познатог војводу Пашајита него на цара Бајазита.

¹³ Р. Anđelić, *Originalni dijelovi dviju bosanskih povelja*, 349.

¹⁴ Ђ. Šurmin, *Hrvatski spomenici I*, 98, 15. IV 1392.

¹⁵ Р. Anđelić, *Originalni dijelovi dviju bosanskih povelja*, 349.

Да би доказао племенито поријекло своје породице, клерик Марнавић је сакупио огромну документацију међу којом су се нашле и двије повеље босанских краљева: повеља краља Дабише Гојку Марнавићу од 2. јуна 1394. и повеља Твртка II Твртковића Ивану Марнавићу Нишком од 7. октобра 1427. године. Како су неки истраживачи његове рукописне оставштине – попут Ф. Шишића и И. Руварца – сматрали узалудним тражење евентуално загубљених оригиналних докумената у том бескрајном мору измишљотина, то су и дијелови двију поменутих босанских повеља остали дуго времена неупотребљиви и за историјску науку.¹⁶ Други су опет – као А. Соловјев и С. Ђирковић – тврдили да је босански бискуп „имао у рукама две аутентичне повеље босанских краљева” у којима су само интерполирана имена дестинатара.¹⁷ Подстакнут тиме, и П. Анђелић се такође позабавио анализом садржаја ових повеља, и при том дошао до неколико мање-више прихватљивих закључака. И он је – слично Соловјеву и Ђирковићу – установио да је „име стварног обдареника дестинатара (у Дабишиној повељи) замијењено именом фалсификатора претка – Гојка Марнавића” – претпостављајући да би га требало тражити међу члановима породице Радивојевић, каснијим власницима баштина у крајевима око Љубушког и Имотског или породице Семковић, познатим учесницима „у турачких бојих” и вјерним присталицама краља Жигмунда (као што је и у самој повељи за њеног дестинатара наглашено)¹⁸. Информацију о томе да се Дабишин сукоб с Турцима одиграо на Гласинцу, гдје се и налазио логор турске војске – према Анђелићу – не треба а priori одбацити, пошто је „овуда пролазио један од главних трансверзалних путева кроз Босну, па су се њиме редовно служиле турске војске”¹⁹. Међу-

¹⁶ F. Šišić, *Kako je car Justinijan postao Slaven (Kako je car Justinijan)*, Nastavni vjesnik, IX, Zagreb 1901, 413 i И. Руварац, *Порекло Сибињанин Јанка (Порекло)*, Коло I, пос., Београд 1901, прештампао у Зборнику Илариона Руварца I, Београд 1934, 515.

¹⁷ A. Solovjev, *Vlasteoske povelje bosanskih vladara (Vlasteoske povelje)*, Istorijско-правни зборник I, Sarajevo 1949, 83 и С. Ђирковић, *Историја средњовековне босанске државе (Историја Босне)*, Београд 1964, 367, нап. 376.

¹⁸ „...praesertim nobis seruit... seruus Sigismundi Regis”, P. Anđelić, *Originalni dijelovi dviju bosanskih povelja*, 350.

¹⁹ P. Anđelić, *Originalni dijelovi dviju bosanskih povelja*, 350.

О честом коришћењу ових гласиначких путева од стране разних војски и подизању војничких логора на Гласинцу: 1669/70, 1737. и 1878. године види опширније: М. Филиповић, *Гласинац*, 109.

тим, латински писар очито није схватио значење српског приједлога *на*, па га је приликом превођења ћирилског оригинала на латински језик, спојио са именицом Гласинац, испред којег је неоправдано ставио нови приједлог у (*in*) и тиме лоцирао ову битку у Нагласинцу (*in Naglasincis*) умјесто на Гласинцу, како је стајало у српском предлошку којег је имао испред себе²⁰. Уз то нема никаквих доказа да је Марнавић имао неки посебан разлог да јунаштво свога претка везује баш за Гласинац уколико се није на њему одиграла ова ратна драма.

Дакле, у најкраћем, на Дабишин позив упућен „бољарима, војводама, бановима, кнезовима, тепчијама и жупанима” да се одупру „моћној турској војсци” која је почетком 1392. „ушла напрасито” у Босну, одазвао се, вјероватно на Гласинцу, и један поближе непознат босански великаш (можда, заиста, неки од чланова породице Радивојевић или Семковић) који је добио за то у баштину Војнићево и Гудељево поље, поред Посушја.

И поред неизвјесности у вези с овим по имену непознатим учесником у турском боју на Гласинцу, круг оних познатих у њему ипак се и даље шири. Наиме, у новој Дабишиној даровници од 17. маја 1395. стоји: „Потврдисмо и дасмо...жупану Вукмиру (Семковићу) и брату му Твртку и Стипану...за нихи службу вирну...што нам послужише всегда вирно...село речено Коло на Длмни” које им је уступио краљ Твртко „за село Елешницу, кое од њих узе”²¹. Истицање њиховог пожртвовања „у турачких бојих” упућује на закључак да су се Семковићи у више наврата тукли против Турака. Међутим, колико је данас познато, био је само један турско-босански сукоб (и то онај на Гласинцу) за вријеме Дабишине владавине у коме су се ови истакли „не штедеће своих глава” за краља који тврди да га жупан Вукмир „умиљено моли, како да би смо им потврдили и записали речено село, у име Коло”²²

²⁰ Б. Тошић, *Босна и Турци од Косовске до Ангорске битке (Босна и Турци)*, Зборник за историју Босне и Херцеговине, 1, Београд 1995, 89.

²¹ F. Miklošić, *Monumenta Serbica spectantia historiam Serbiae, Bosnae, Ragusii (Monumenta Serbica)*, Vienne 1858, 226-227, 17. V 1395.

²² *Isto.*

Ако је вјеровати овим Дабишиним даровницама, укључујући и ону издату 2. јуна 1394, нама непознатом дестинатару, испада да је до сукоба босанске војске с Турцима дошло почетком 1392. у источној Босни, на Гласинцу, док је страх од њега допирао до Хумске земље (Дријева и Бриштаника), а посједи даровани његовим учесницима налазили су се у централној Босни (Какањ), западној Босни (Храст и Коло) и најзападнијем дијелу Хума (Војнићево и Гудељево поље).

Вјероватно је код гласиначке цркве била и царина, у вези с којом, као и неким другим босанским царинама, Дубровчани су се жалили крајем 30-их година XV вијека војводи Сандаљу²³. Ако се дода томе и нешто ранији транспорт робе до „мјеста Мокрог у земљи војводе Сандаља”, није далеко од памети да је Гласинац у то доба – иако у близини Павловићевог сједишта Борча – био у рукама њиховог противника Косаче, или, пак, у зависности од њега, што је, ипак, претјерано везивати за народно сјећање о старој граници Херцеговине на Романији²⁴. Називи појединих топонима на Гласинцу и данас чувају успомену и на неке друге властеоске родове. Тако В. Скорић назив гласиначког села Вражића доводи у везу с породицом Павла Вражића, властелина Радосава Павловића а доцније херцега Влатка, а за мјесто Љубовина у селу Парижевићи сматра да би могло бити матицом муслиманског рода Љубовића.²⁵

Гласинац се помиње у дубровачким изворима најчешће тачно под тим називом (*Glasinac, Glasinacium*), али понекад и као *Glassinaca, Vlassinez*²⁶. На његовом подручју, у првом реду, среће се црква у облику неколико сљедећих писаних формулација: до цркве на Гласинцу у Босни (*ad ecclesiam in Glasinac in Bossinam*), до мјеста званог Црква на Гласинцу (*ad locum dictum ecclesiam de Glasinac*), у Гласинац код једне цркве (*ad*

²³ К. Јиреček, *Glasinac u srednjem vijeku*, 100, 5. VIII 1429; 100, 23. III 1430.

²⁴ *Isto*, 100, 9. XI 1402.

Упор. М. Динић, *Земље херцега од Светиога Саве*, Српске земље у средњем веку, Београд 1978, 185-186. О народном сјећању на стару границу Херцеговине до Романије и иза Вишеграда види: В. Ћоровић, *Историја Југославије*, 252.

²⁵ В. Скорић, *Стара босанска властела у данашњој титономастици (Стара босанска властела)*, Гласник Географског друштва, Св. 7-8, Београд 1922, 130, 132.

²⁶ К. Јиреček, *Glasinac u srednjem vijeku*, 100, 24. X 1404; 100, 10. VIII 1425; 100, 30. XII 1426; 100, 27. V 1428.

Glasiac penes ecclesiam unam) и до цркве зване Гласинац (ad ecclesiam nominatam Glasiac)²⁷. То значи да је на Гласинцу постојала црква која је у изворима називана Гласинац или Црква и била веома позната у Дубровнику. Још ју је далеке 1891. Ђ. Стратимировић убицирао у мјесту Црквина – недалеко од раскршћа у Подроманији код села Бјелосављевића – на густој мрежи средњовјековних путева који су стизали из Врхбосне и Борча и настављали у разним правцима. Тако се формирао појам Гласинац у најужем смислу ријечи који се и данас односи управо само на онај дио поља под Црквином. У народу се прича да су се на Црквини некад видјели остаци разрушене цркве од чијег је камена подигнут обелиск у част изгинулих војника аустријске дивизије у бици код Шенковића 1878. године. Да је археолошки потпуно оправдана идентификација средњовјековног мјеста Цркве или Гласинца са данашњом Црквином, свједочи и велика средњовјековна некропола од стотињак стећака на њој. Преостали стећци су веома разноврсних облика, а неки и орнаментисани – попут оног код куће Ђајића у Бјелосављевићима – са лијепо уклесаним крстом на себи. Међу њима био је само један са кратким натписом на којем пише „сјече ками Владимир а писа Митров(и)ћ”²⁸

Осим цркве, у писаним изворима тога времена помиње се и нека вода на Гласинцу „ad Glasiac ad aquam” као крајња дестинација дубровачких каравана, коју је тешко пронаћи у овом одувијек водом оскудном и жедном крају²⁹.

Најчешћи гости и Цркви и води на Гласинцу били су власи поносници који су са својим караванима доносили тамо разну робу, за шта им је – у зависности од годишњег доба и прилика на путу – било потребно 5 до 8 дана да стигну из Дубровника.³⁰ Неки од њих, попут Дубравка Милићевића, човека војводе Радосава Павловића, живјели су у катуну Пр-

²⁷ Isto, 100, 30. XII 1426; 100, 12. I 1428; 100, 27. V 1428; 100, 27. VI 1428; 100, 12. XI 1429.

²⁸ Ђ. Стратимировић, *Опис Гласинца*, ГЗМ, књ. IV, Год. III, 1891, 331-332 и Ђ. Трухелка, *Напојници из сјеверне и источне Босне*, ГЗМ, VII, 1895, 356.

²⁹ М. Динић, *Дубровачка средњовековна караванска трговина*, Српске земље у средњем веку, Београд 1978, 314.

³⁰ Види детаљније о томе: М. Динић, *Дубровачка средњовековна караванска трговина*, 322 (приложена табела).

вотинић који се, по свој прилици, налазио негдје близу Црквине на Гласинцу, или око Борча односно Праче.³¹ У близини је, вјероватно, негдје на Романији био и катун Регоја, чији су власи такође учествовали у гласиначкој караванској трговини.³² Они су преносили робу до Дубровника, а у повратку само до Гласинца, до својих кућа, гдје су их смјењивали други власи поносници.³³

Много рјечитије од оскудних писаних извора, о приликама на средњовјековном Гласинцу говоре бројни остаци материјалне културе, од којих неки постоје знатно дуже и од прве ријечи записане о овом крају.

Поред поменуте и напријед укратко описане некрополе на Црквини, налазе се и некрополе (од једног до педесетак стећака) у мјестима: Градац у Сокоцу, Балтићи (Боровик и Мраморје), Подроманија (Пландиште), Сајице (Баре), Педише, Доњи Оџак, Брејаковићи (Мраморје), Кошутница, Видрићи, Маргетићи (Врањевићи), Превија на крају Ковачева поља, Сијерци, Побратци, Смртићи, Газиводе, Читлук, Парижевићи, Бандин Оџак (Калуфи), Ђедовци, Врбарје (Гај) и Озерковићи.³⁴ Приметијели смо и то да су савремена православна гробља основана на мјесту старих, у првом реду средњовјековних некропола у селима: Шенковићи, Балтићи, Сијерци и Читлуци, док се становништво Бјелосављевића и данас сахрањује на Црквини, гдје је највећа средњовјековна некропола на Гласинцу и гдје је била чувена гласиначка црква позната из дубровачких извора.³⁵ За разлику од православних, стара

³¹ К. Јиреček, *Glasinac u srednjem vijeku*, 100, 24. X 1404; 100, 30. XII 1426; 100, 12. I 1428. Упор. М. Филиповић, *Гласинац*, 79, 80.

³² К. Јиреček, *Glasinac u srednjem vijeku*, 100, 10. X 1406. Упор. S. Trifunoski, *Geografske karakteristike srednjovjekovnih katuna*, Simpozijum o srednjovjekovnom katunu, одржан 24. и 25. новембра 1961. г. Posebna izdanja Naučnog društva ANUBiH, knj. II, Odjeljenje istorijsko-filoloških nauka, knj 1, Sarajevo 1963, 27.

³³ Тако је поменути Дубравко Милићевић из катуна Првотинића носио стоку властелина Димитра Градића у каравану који је „пут наставио у Подзворник“ (iter paret in Subsuo nich), „до мјеста званог Црква на Гласинцу“ (ad locum dictum ecclesiam de Glasinac), одакле су је, вјероватно, преузели други власи поносници. К. Јиреček, *Glasinac u srednjem vijeku*, 100, 12. I 1428. О смјењивању каравана на Гласинцу види: Г. Шкриванић, *Пушеви у средњовековној Србији*, Београд 1974, 125.

³⁴ Ђ. Стратимировић, *Опис Гласинца*, 332-333 и Ђ. Трухелка, *Старобосански мраморови*, ГЗМ, књ. IV, Год. III, 1891, 370, 377.

³⁵ М. Филиповић, *Гласинац*, 49-50.

муслиманска гробља врло ријетко се налазе уз некрополе из средњег вијека.³⁶

Идући даље трагом гласиначких старина, зауставимо се на лијевој страни ријечице Решетнице – испод истоимених кућа – километар и нешто југоисточно од Сокоца, на локалитету званом Миса. Ту се налазе темељи двију старинских грађевина, од којих је већа, правоугаоног облика, подијелена попречним зидом у двије неједнаке просторије (припрату и дворану), с чије је западне стране, уз припрату, с вањске стране дозидан неки објект сада у рушевинама који би могао да буде торањ или црквени хор. Свега неколико корака на југ виде се четвороугаоне субстракције оне друге грађевине. У народу и данас постоји вјеровање да је ту била црква, која је, судећи по значењу ријечи миса, била можда католичка.³⁷

На Гласинцу има на много мјеста остатака старих калдрма. Тако упоредо с новим путем од Подроманије у Власеницу, састајући се и подударујући се мјестимично са њим, постоји стари калдрмисани пут који води од Мокрог преко Романије до села Краљева Поља у власеничком крају и који народ зове Јерина теста, пошто га је, наводно, градила краљица Јерина.³⁸ Међутим, то не мора да буде средњовјековна калдрма, јер је тај пут служио и у турско доба када су путеви калдрмисани на исти начин као и у средњем вијеку. Као поуздани остаци из средњег вијека могу се сматрати само остаци калдрме око Црквине, пошто је ова средњовјековна гласиначка „метропола” била важна караванска станица на путу из Врхбосне на Дрину, а уједно и раскрсница, на којој се укрштао пут који је из Борча, пријестолнице Павловића, ишао преко Гласинца и Кнежине у Олово, други веома важан посјед Павловића.³⁹

Посебну врсту старина у гласиначким селима: Балтићи, Вражићи, Педише, Кошутуца, Кусаче, Сијерци, Побратци, Смртићи, Мрвићи, Вукосављевићи и Неправдићи чине тзв. грчки бунари, чији је отвор прекривен правоугаоном каменом плочом која не прекрива цијелу површину отвора како би се

³⁶ Изузетак чини старо муслиманско гробље у селу Кошутуци, смјештено сасвим близу једне средњовјековне некрополе.

³⁷ Ђ. Стратимировић, *Опис Гласинца*, 331.

³⁸ *Исто*, 330.

³⁹ М. Филиповић, *Гласинац*, 88.

могла помоћу суда везаног на конопцу вадити вода, пошто плоче нису биле пробушене.⁴⁰ Као и у знатном дијелу динарске области и на Гласинцу се често казују приче о старим „Грцима”, односно „каурима” – којима се приписују и истоимени бунари – док их није одатле истјерао снијег који је непрекидно падао седам година.⁴¹ Још је занимљивије приповиједање, нарочито код гласиначких муслимана, о грчкој или каурској краљици Јерини која је, поред бројних стећака, подигла чувену Градину на Пуховцу, на коју је сав народ износио камен, и градила поменућу калдрму која је ишла од Мокрог и Романије, упоредо с данашњим путем, у Власеницу.⁴²

И о Рељином пољу и Рељином граду на Гласинцу, постоје, такође, бројне приче. Главни јунак једне од њих, звани Реља, наводно је сваког дана скакао с високог бедема у своме граду на један мрамор код Хан језера у Гласиначком пољу. Међутим, једног дана је отишао по невјесту и није скочио, а када ју је довео кући, видио јој је обнажену ногу приликом сјакхивања с коња, и већ сутрадан није могао скочити као раније. Зато је напустио своје поље и град и заувјек отишао у Пазар.⁴³ Рељино поље, које зову и Лубурић поље, добило је назив по неком Рељи Лубурићу који је тамо бацао камена с Милошем Обилићем и Марком Краљевићем, при чему је овај посљедни бацио камен из Рељиног у Гласиначко поље. И данас се у пољу код села Куле налази један велики отесани камен којег зову Марков камен.⁴⁴ Да ли је тај Реља, по којем су прозвани Рељино поље и Рељин град и о којем се и данас много на Гласинцу прича, био чувени „Реља од Пазара” или „Реља Крилатица” из народне пјесме, тешко је одговорити. Зато ћемо, умјесто тога, причу о Рељи са Гласинца завршити подсјећањем на породичну традицију угледног дубровачког рода Охмућевић која помиње и Рељу и Гласинац, у виду аподиктичке и ничим поткријепљене тврдње о Рељином славном претку Доброгосту Гргурићу - Санковићу који је умро 1320. као наводни епископ Гласинца, на којем га је мје-

⁴⁰ Исто, 88-90.

⁴¹ Исто, 90.

⁴² Ђ. Стратимировић, *Опис Гласинца*, 330. и М. Филиповић, *Гласинац*, 90.

⁴³ Ф. Фиала, *Црквице са Гласинца*, ГЗМ, књ. IV, Год. IV, 1892, 339-340.

⁴⁴ М. Филиповић, *Гласинац*, 91.

сту 1366. године замијенио његов унук Добросав Гргурић – Санковић.⁴⁵

И, на крају, недовршени стећак код Дробњачке воде у Балтићима, који није никада до краја обрађен, нити је прекривао тијело покојника којем је био намијењен, као да свједочи да је средњовјековно становништво морало у некој великој журби, можда пред најездом Турака, напустити овај дио Гласинца.⁴⁶ У то нас још чвршће увјерава у босанском сумарном попису из 1468/69. године дати списак 23 опустјела села у оном дијелу гласиначке нахије која је припадала Борчу.⁴⁷ Готово сва та села – изузимајући Газиводиће (можда Газиводе иза Буђа према Прачи) и Беловоде (вјероватно Бијеле Воде код Ракитнице) – су, послије овог турског пустошења, у потпуности нестала, па су им се чак и имена изгубила, пошто, изгледа, у њима није претекао нико ко би доцнијем становништву пренио предање о старинама и знатном броју топонима које не налазимо више на овим просторима.

⁴⁵ J. Gelcich, *I conti di Tuhelj contributo alla Storia della Marina Dalmata (I conti di Tuhelj)*, Ragusa 1899, 17.

Вјероватно, поведен Ђелчићевом причом, и В. Вулетић-Вукосавић (*Грбови Охмућевића у Сланоме (у Далмацији)*). ГЗМ, књ. I, Год. II, 1890, 41) казује да су „Охмућевићи босански племићи и кољеновићи, те им је племенита земља на Гласинцу, између села Принчића и Бјелосалића, гдје је голема старобосанска некропола, а ту је у близини гробља Црквиште, те се каже да су ту негдје сједила двојица владика народнијех од породице Охмућевића”.

⁴⁶ М. Филиповић, *Гласинац*, 93.

⁴⁷ У нахији Гласинац – која је припадала Борчу – ова су опустјела села: Врнчићи, Омашићи, Богојевићи, Билчиночево, Братојевићи, Мађеница, Газиводићи, Веленићи, Тулинце, Угљешинићи, Пастас, Голанково, Веселковићи, Газиводићи, Безуклер, Жељеви, Беловоде, Врбњево, Доње Бројково, Слогрбови, Горетни, Жунчићи и Кршево. А. Aličić, *Sumarni popis Bosne*, 515-516.

ĐURO TOŠIĆ

GLASINAC IN THE LAND OF THE PAVLOVIĆ'S

Summary

Today, as well as in the past, Glasinac has been an outstanding mountain region, bordering on the west with Bogovička planina, on the east with Rabar and Crni vrh, and Kopito on the north. However, this reconstructed modern border of Glasinac does not completely correspond to the northwestern, western and southern border of Glasinac in the Middle Ages. At the beginning of 1392, there was a battle between the Bosnian army and the Turks in the eastern Bosnia in *Naglasincis*, while the fear of it spread all to the land of Hum (Drijeva and Brstanik), while the territories presented to its participants had been placed in the central Bosnia (Kakanj), western Bosnia (Hrast and Kolo) and the most western part of Hum (Vojnićevo and Gudeljevo polje).

In the historical sources from Dubrovnik, Glasinac had been mentioned under that very name (Glasinac, Glasinacium), but even as Glassinaca or Vlassinez sometimes. On its top was a church called Glasinac of Church in the historical sources, out of whose remnants dispersed on the place called Crkvina nearby village of Bjelosavljevići, the monument in honor of the Austrian soldiers killed in the battle near Šenkovići in 1878 had been built. The customs was probably somewhere nearby the church, depending as it seems, during the thirties of the XV century from the Kosača family, the enemies of Pavlović's, and even some water had been mentioned in Glasinac (ad Glasinac ad aquam) as the final destination of the Dubrovnik caravans, which is very hard to find in this region lacking of waters.

Much better then from the meager written sources, the circumstances in the medieval Glasinac could be reconstructed on the basis of remnants of the material culture: huge necropolis in Crkvina and many smaller necropolis at the other places, traces of the old roads paved with cobblestones and so called Greek wells, attributed to the ancient Greeks, settled there until expelled by the snow falling for seven years continuously.

And finally, there are also many stories related to the Reljino polje and Reljin grad, and their star was probably famous „Relja from Pazar” or „Relja Krilatica” mentioned in the popular epic, related to the family tradition of the prominent family Ohmućević from Dubrovnik and its famous ancestors Dobrogost and Dobrosav Grgurić-Sanković, being supposedly during the XIV century the bishops of Glasinac.